

STUDENTWEETRAAD

Verbinden, leren en adviseren

Advies Kindcentrum Putten

Auteurs: Sanne Bannink, Maria Dijkstra, Felice Sjollema, Josje Veugen

Opdrachtgever: Marit Bos en Elina Jansen

Coördinator: Rosemarie Gideonse

Datum: 27 februari 2023

Samenvatting

Om kinderopvang zo inclusief mogelijk te maken is het van belang dat pedagogisch medewerkers op de hoogte zijn van de wijzen waarop zij om kunnen gaan met het externaliserend probleemgedrag van kinderen. De onderzoeksvraag die in dit advies centraal staat is welke aanpassingen er binnen de kinderopvang mogelijk zijn voor pedagogisch medewerkers om beter om te kunnen gaan met externaliserend probleemgedrag. Externaliserend probleemgedrag wordt gezien als gedrag wat anderen schade toe doet door middel van een gebrek aan rekening houden met sociale- en morele normen en waarden. Dit kan zich op verschillende manieren uiten. Er zijn verschillende theorieën die hierop inspelen. Uit onderzoek blijkt dat de relatie tussen het kind en de opvoeder/pedagogisch medewerker een rol speelt in het beïnvloeden van de gedragingen van het kind. Er zijn verschillende programma's ontworpen die pedagogisch medewerkers kunnen handvatten kunnen aanleren om beter met externaliserend probleemgedrag om te kunnen gaan.

Inleiding

Om kinderopvang zo inclusief mogelijk te maken is het nodig dat pedagogisch medewerkers zoveel mogelijk kennis en informatie tot hun beschikking hebben om zo alle kinderen de juiste ondersteuning te kunnen bieden. Op dit moment bestaat er kinderdagopvang (later te benoemen als KDV) en Kinderdagopvang plus (KDV+). Het verschil hiertussen is dat KDV+ voor kinderen is die een extra hulpvraag hebben en KDV niet. Denk bij een extra hulpvraag aan ontwikkelingsproblematiek, aangepaste groepen in de dagopvang of extra professionele begeleiding.

Echter is in de praktijk terug te zien dat er kinderen zonder diagnose naar de KDV gaan die wel extra ondersteuning zouden kunnen gebruiken. Dit is terug te zien in de hulpvraag van Kindcentrum Putten. Sinds 2002 biedt deze organisatie kinderdagverblijf en buitenschoolse opvang aan. De organisatie werkt met de gedachte 'wat is nodig' en niet 'dit is

ons aanbod'. Hierdoor is Kindcentrum Putten continu in ontwikkeling. Momenteel lopen zij tegen de vraag aan hoe ze kinderen die extra ondersteuning behoeven, maar niet gediagnosticeerd zijn het beste kunnen ondersteunen. Hiervoor is meer informatie nodig over het externaliserend probleemgedrag waar pedagogisch medewerkers ook bij de KDV mee te maken krijgen. Door middel van deze informatie kunnen pedagogisch medewerkers kinderen al vanaf jonge leeftijd zo goed mogelijk ondersteunen. Zo kunnen deze kinderen in een vroeg stadium aangapaste opvang krijgen. Het is van belang om probleemgedrag op vroege leeftijd al te herkennen om zo te voorkomen dat dit doortrekt in het verdere opgroeien van het kind. Tot wel 50% van de voorschoolse gedragsproblemen blijven aanwezig tijdens de kindertijd als deze niet op een goede manier aangepakt worden (Bayer et al., 2009; Campbell, 1995). In cijfers van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) is te zien dat zo'n 16% van de groep acht leerlingen probleemgedrag vertoont (Cijfers over gedragsproblemen | Nederlands Jeugdinstituut, 2022). Door op voorschoolse leeftijd al preventief te proberen deze probleemgedragingen te verminderen, bestaat er de kans dat minder kinderen op latere leeftijd nog steeds tegen deze problemen aanlopen.

De onderzoeksvraag luidt daarom ook 'Welke aanpassingen zijn er binnen de kinderdagopvang mogelijk voor pedagogisch medewerkers om beter om te kunnen gaan met externaliserend probleemgedrag?'. Om deze vraag te beantwoorden ligt de focus in dit advies op het definiëren en omschrijven van externaliserend probleemgedrag en het bekijken van mogelijke cursussen en andere ondersteuningsmiddelen voor medewerkers. Er is gekozen voor het definiëren en omschrijven van externaliserend probleemgedrag omdat pedagogisch medewerkers hier veel mee te maken krijgen. Door meer kennis te hebben over de achtergrond van het probleem is het mogelijk om vroegtijdige signalen sneller te herkennen. Dit advies voorziet pedagogisch medewerkers van extra informatie om meer adequaat met externaliserend probleemgedrag om te kunnen gaan.

Externaliserend probleemgedrag

Externaliserend probleemgedrag is een breed begrip wat zich op verschillende wijzen kan uiten bij individuen. Het is dan ook ingewikkeld om een eenduidige definitie van externaliserend probleemgedrag terug te vinden in de literatuur. Zo omschrijven Barriga et al. (2001) externaliserend probleemgedrag als acties die anderen schade toe doen door middel van een gebrek aan rekening houden met sociale- en morele normen en waarden. Op jonge leeftijd kunnen deze gedragingen er mogelijk uitzien als agressie tegen leeftijdsgenoten, niet willen luisteren en meewerken, een hoog activiteitsniveau en een beperkte regulatie van impulsen (Campbell et al., 2000). Ook hebben kinderen met externaliserend probleemgedrag vaak meer moeite met executieve functies (cognitieve functies die doelgericht werken bevorderen) (Schoenmaker et al., 2013). Denk hierbij aan geheugen, inhibitie of bepaalde ongepaste responsen (Schoenmaker et al., 2013). Deze gedragingen hebben mogelijk gevolgen voor het opgroeien van het kind.

Bij onderzoek naar externaliserend probleemgedrag op scholen staat het concrete gedrag in het interactieproces tussen leraar en leerling centraal. Het handelen van de leraar heeft invloed op het gedrag van de leerling en andersom, dit komt voort uit een-op-een interacties en noemt men ook wel een dyadisch systeem (Wubbels, 2014). Het zou aannemelijk zijn om de kinderopvang ook als een dyadisch systeem te zien, omdat daar ook een-op-een interacties plaatsvinden tussen medewerker en kind. In deze interacties kan het gedrag van pedagogisch medewerkers een bepaald gedrag kunnen uitlokken bij de kinderen en andersom. Dit is van belang omdat medewerkers zich zo bewust worden van hoe hun gedrag beïnvloedt en beïnvloedbaar is. Hierdoor kunnen zij er rekening mee houden en hun gedrag aanpassen.

Verder biedt bij leraren de zelfdeterminatie theorie veel handvatten. Deze theorie werkt vanuit de drie psychologische basisbehoeften, namelijk: autonomie, sociale

verbondenheid en competentie (Ryan & Deci, 2008). Er is een relatie gevonden tussen een hogere mate van zelfcontrole en een verlaagde kans van het vertonen van externaliserend gedrag (Li et al., 2015). Daarnaast is er een relatie gevonden tussen gedragsregulatie en de ontwikkeling van pro sociaal gedrag (Overeem, 2021). Gedragsregulatie zorgt ervoor dat een kind in staat is om emoties te reguleren en impulsen te onderdrukken (BijzonderZelf, n.d.). Pro sociaal gedrag is gedrag dat verwacht en gewaardeerd wordt door de omgeving (Pfattheicher et al., 2022).

Hoe hoger de mate van gedragsregulatie is hoe meer pro sociaal gedrag een peuter vertoont. Door dit mee te nemen zouden medewerkers aanpakken kunnen hanteren die de zelfcontrole en gedragsregulatie van een peuter vergroten, om zo externaliserend probleemgedrag te verminderen en het pro sociale gedrag te bevorderen.

Bij de omgang met externaliserend probleemgedrag is het dus belangrijk dat de medewerkers rekening houden met de zelfdeterminatietheorie en dat een kinderopvang mogelijk gezien kan worden als een dyadisch systeem. Ook zouden medewerkers een aanpak kunnen hanteren die de gedragsregulatie en zelfcontrole van een peuter vergroot.

Relatie tussen kind en pedagogisch medewerker en invloed hiervan op gedragingen

De omgeving van een kind heeft invloed op de uiting van diens probleemgedrag (De Los Reyes et al., 2009). Hierbij speelt de interactie tussen kind en volwassenen, in het geval van deze kwestie de pedagogisch medewerker, een rol. De manier van interactie tussen kind en pedagogisch medewerker wordt grotendeels bepaald door de attitude van de pedagogisch medewerker ten opzichte van het externaliserend probleemgedrag van het kind (Borg & Gall, 1989). Dit betekent dat het gedrag en de houding van een pedagogisch medewerker ten opzichte van een kind grote invloed heeft op het gedrag van een kind. Heeft een pedagogisch medewerker een positieve houding ten opzichte van het kind, zal de pedagogisch medewerker zich ook positiever gedragen in relatie tot het kind, en zal het waarschijnlijker zijn dat het

kind ook positief gedrag vertoont. In het geval van het KDV is er nog geen sprake van evidentie, maar in het onderwijs (een vergelijkbare situatie) blijkt dat leerkrachten wanneer het leerlingen betreft die externaliserend probleemgedrag vertonen, relatief minder pedagogisch sensitief handelen ten opzichte van andere leerlingen (Spilt & Koomen, 2010). Dit komt omdat het contact tussen leerkrachten en leerlingen die externaliserend probleemgedrag vertonen, vaak gepaard gaat met veel conflict (Spilt & Koomen, 2009). Dit roept negatieve gevoelens waaronder boosheid, frustratie en hulpeloosheid op bij de leerkracht, die vervolgens geprojecteerd worden op het kind (Spilt & Koomen, 2009; Stuhlman & Pianta, 2002). Zo zijn leerkrachten onder andere meer controlerend ten opzichte van deze leerlingen en ze reageren minder gevoelig op deze leerlingen, terwijl juist begrip een belangrijk factor is voor het vormen van een hechte relatie tussen kind en verzorger (Slade et al., 2005). Dit afwijzende gedrag van de leerkracht verergert het probleemgedrag van de leerling juist, wat tot een vicieuze cirkel leidt. Daartegenover staat juist dat een hechte relatie tussen kind en verzorger het probleemgedrag vermindert (Silver et al., 2005). Deze negatieve emoties dragen eraan bij dat de leerkracht minder gemotiveerd is om inzet te tonen en verantwoordelijkheid te nemen in de klas (Schutz et al., 2006). Daarnaast beperken deze emoties het vermogen van de leerkracht om met het externaliserende probleemgedrag van de leerling om te gaan, en de motivatie om nieuwe manieren om met de leerling in kwestie om te gaan, te onderzoeken (Sutton & Wheatley, 2003). Op de lange termijn kunnen deze negatieve emoties leiden tot (mentale) problemen bij de leerkracht, zoals een burnout (Montgomery & Rupp, 2005)

Mogelijkheden voor medewerkers om te leren om te gaan met externaliserend probleemgedrag

Training, kennisverbreding en het opdoen van ervaring geeft pedagogisch medewerkers een gevoel van controle omtrent de omgang van kinderen met problematiek (Mohay & Reid,

2006). De ervaren handelingsverlegenheid wordt zo omgebogen naar handelingsbekwaamheid (Boelaars & Bureau Kwaliteit Kinderopvang, 2018). Hieronder staan enkele cursussen opgesomd die op deze handelingsbekwaamheid wat betreft externaliserende gedragsproblematiek bij kinderen gericht zijn, wat mogelijk bijdraagt aan een toename van de kwaliteit van het KDV (Daamen & Ince, 2014).

Alert4you

Alert4you is een project gericht op de professionalisering van pedagogisch medewerkers in de kinderopvang, door middel van samenwerking tussen kinderopvang en jeugdhulpexperts (jeugdzorg) (Geeris, z.d.). Het doel van Alert4you is dat pedagogisch medewerkers werkenderwijs kennis opdoen over (externaliserend) probleemgedrag, zodat ze vaardigheden leren omtrent het omgaan met dit soort gedrag (Veen et al., 2020). De jeugdhulpexperts stemt de samenwerking af op de behoeften van de kinderopvang. Gedurende het project staan er vier kerncompetenties centraal die gedurende het project behandeld zullen worden (Veen et al., 2020):

- (1) Kennis van kinderlijke ontwikkeling, waarbij de pedagogisch medewerker kennis en vaardigheden opdoet om jonge kinderen in hun ontwikkeling te ondersteunen
- (2) Omgaan met opvallend (probleem)gedrag, waarbij de pedagogisch medewerker probleemgedrag leert te herkennen en weet welke passende aanpak toegepast kan worden
- (3) Hulp vragen, waarbij pedagogisch medewerkers inzicht krijgen over hun eigen grenzen en mogelijkheden, en leren wanneer ze hulp (van buitenaf) moeten vragen
- (4) Omgaan met ouders van kinderen met opvallend (probleem)gedrag, waarbij pedagogisch medewerkers leren ouders van kinderen met probleemgedrag te kunnen begeleiden.

De resultaten van Alert4you zijn positief. Pedagogisch medewerkers die deelgenomen hebben aan Alert4you blijken kinderen die probleemgedrag vertonen eerder op te merken en hun attitude blijkt positief veranderd (Velsink, 2020). De focus van hun attitude blijkt in veel gevallen verschoven van kind (“het kind is lastig”) naar de pedagogisch medewerker zelf (“ik vind het gedrag van het kind lastig, hoe kan ik dit aanpakken?”)(Veen et al., 2020).

Kosten: Het opstarten van Alert4you verloopt in samenspraak met de gemeente (schakel eventueel een wijkteam of jeugdorganisatie in), er zijn vaak geen kosten aan verbonden.

Website: [NJI/kinderopvang/alert4you](https://www.nji.nl/kinderopvang/alert4you)

Aanvullende informatie: <https://www.nji.nl/system/files/2021-05/Ken-ons-advies.pdf>

SOS-kinderen en emoties

De training SOS-kinderen en emoties helpt pedagogisch medewerkers om te leren om te gaan met eigen emoties en die van de kinderen om zo positiever en stabiel op ongewenst gedrag vanuit de groep te reageren (SOS kinderen en emoties | (online) trainingen en workshops, 2023). Deze training werkt met visuele middelen en metaforen om informatie duidelijk over te brengen. Daarbij verschaft de training (visueel) spel- en werkmaterialen waarmee de pedagogische medewerker een kind kan helpen met diens emoties om te gaan, om zo probleemgedrag te verhelpen (SOS kinderen en emoties | (online) trainingen en workshops, 2023). Het geeft pedagogisch medewerkers een gevoel van controle doordat ze kinderen leren te helpen met de regulering van hun emoties, wat in veel gevallen kan voorkomen dat gedrag uit de hand loopt (Werkend Leren, z.d.). De training is zowel online als live te volgen, en bij afronding ontvang je een certificaat.

Kosten: 547eu

Website: <https://sos-kinderenenemoties.nl>

Aanvullende informatie: [SOSKinderenEnEmoties/flyer](https://sos-kinderenenemoties.nl/flyer)

SamenSpel

SamenSpel is een interventie gericht op kleuters die externaliserend probleemgedrag vertonen (Vancraeyveldt et al., 2010). De focus ligt op de ontwikkeling van meer sensitiviteit en een warme, veilige relatie tussen kind en pedagogisch medewerker. Deze basis dient preventief om alle kinderen in de klas een veilig en betrokken gevoel te geven, zodat probleemgedrag voorkomen wordt, en helpt de pedagogisch medewerkers om externaliserend probleemgedrag te hanteren wanneer zich dit al voordoet (Vancraeyveldt, z.d.; Vancraeyveldt et al., 2010). Zoals de naam al doet vermoeden, ligt de focus met name op het (een-op-een) samen spelen van kind en pedagogisch medewerker. Dit gebeurt via relatiespel, waarbij het kind de leiding neemt en de leerkracht volgt, of regelspel, waarbij de leerkracht de leiding neemt en het kind volgt, met het doel het gedragsmanagement van de leerkracht te verbeteren (Samen-Spel: inbedding in de praktijk | vakdidactiek.be, z.d.).

Kosten: te mailen naar: caroline.vancraeyveldt@ucll.be

2u/3u/6u = 250eu/495eu/900eu (offerte op maat bij een langer project)

Alle prijzen zijn inclusief materiaal

Optioneel, toegang tot materiaal op de website:

1 jaar (tot 5 gebruikers) = 125eu

1 jaar (tot 15 gebruikers) = 250eu

1 jaar (tot 50 gebruikers) = 500eu

Website: samen-spelen.weebly.com

Aanvullende informatie: [Vakdidactiek/Samen-spel/brochure](#)

[zie ook voor meer informatie prijzen]

Positieve (of oplossingsgerichte) gedragsondersteuning

Positieve (of oplossingsgerichte) gedragsondersteuning is een aanpak met als doel het toenemen van zelfvertrouwen van pedagogisch medewerkers in hun begeleiding van kinderen (Positieve Gedragsondersteuning, z.d.). Juist in hun jonge kinderopvang-jaren is het van belang

dat kinderen regels en gedragsverwachtingen eigen maken. Bij deze interventie wordt er structureel op een positieve manier aandacht besteed aan deze regels en verwachtingen (co-regulatie) (Framework, z.d.). Het uiteindelijke doel is zelfregulatie van het kind met betrekking tot emoties en gedrag. Door een gestructureerde basis te bieden die gedrag van kinderen stuurt en begeleidt, leren kinderen zich positief te ontwikkelen en leren ze omgaan met de omgeving. Deze positieve gedragsondersteuning uit zich in positief gedrag van het kind (in groepsverband). Deze gedragsondersteuning is erop gericht om de behoefte achter het gedrag van het kind te zoeken en een passende aanpak te vinden zodat kinderen met hun gedrag leren omgaan. Deze aanpak is ontwikkeld door een team van o.a. pedagogisch medewerkers en pedagogen en dient door het KDV zelf, met behulp van handvaten, geïmplementeerd te worden.

Kosten: n.v.t.

Website: expertisecentrumkinderopvang/positieve-gedragsondersteuning

Aanvullende informatie: Zie bovenstaande websites voor een verscheidenheid aan tools.

Speltherapie met spel- en werkvormen

Door middel van trainingen leren pedagogisch medewerkers vanuit een andere visie naar kinderen te kijken. Hiermee wordt de pedagogisch medewerkers handvaten geboden waarmee ze sterk in hun schoenen staan wanneer er sprake is van een situatie met probleemgedrag. Dit geeft de pedagogisch medewerker meer zelfvertrouwen, wat een attitudeverandering tot gevolg kan hebben.

Conclusie

Concluderend zijn er meerdere handvatten waardoor medewerkers kunnen leren om op een juiste manier te gaan met externaliserend probleemgedrag. Ten eerste door de kinderopvang te zien als dyadische systeem, waarin behandelen en kinderen elkaar wederzijds beïnvloeden kan er meer begrip gecreëerd worden voor het externaliserend

probleemgedrag van kinderen. Het is daarom van belang dat pedagogische medewerkers bewust zijn van hun invloed op het gedrag van hun kind, zodat zij een gepaste reactie kunnen geven op het kind wanneer zij bepaald externaliserend probleemgedrag vertonen. Een negatieve reactie heeft namelijk een negatieve invloed op de reactie van het betreffende kind. Er zijn er verschillende trainingen die pedagogische medewerkers leren om te gaan met het externaliserend probleemgedrag van kinderen.

Eventueel verder onderzoek zou zich inhoudelijk op cursussen kunnen richten. Zo zou er gekeken kunnen worden welke cursussen het best ondersteund worden door literatuur en welke het meest effectief zijn.

Literatuurlijst

- Bayer, J. K., Hiscock, H., Ukoumunne, O. C., Scalzo, K. & Wake, M. (2009). Three-year-old outcomes of a brief universal parenting intervention to prevent behaviour problems: randomised controlled trial. *Archives of Disease in Childhood*, 95(3), 187–192. <https://doi.org/10.1136/adc.2009.168302>
- Boelaars, M. & Bureau Kwaliteit Kinderopvang. (2018). Handvatten voor extra ondersteuning in de kinderopvang. VROEG. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://www.vakbladvroeg.nl/handvatten-voor-extra-ondersteuning-in-de-kinderopvang/>
- Borg, W.R. & Gall, M.D. (1989). Educational research, an introduction. Fifth Edition. New York/ Londen: Longman
- Barriga, A. Q., Morrison, E. M., Liao, A. K. & Gibbs, J. C. (2001). Moral Cognition: Explaining the Gender Difference in Antisocial Behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47(4), 532–562. <https://doi.org/10.1353/mpq.2001.0020>
- Geeris, E. (z.d.). *Alert4You: samenwerken én professionaliseren | Nederlands Jeugdinstituut*. NJI. Geraadpleegd op 17 februari 2023, van <https://www.nji.nl/kinderopvang/alert4you>
- Indeling van executieve functies – BijzonderZelf. (n.d.). <https://bijzonderzelf.nl/non-cognitieve-vaardigheden/executieve-functies/indeling-executieve-functies/>
- Campbell, S. B., (1995). Behavior problems in preschool children: a review of recent research. *J Child Psychol Psychiatry*, 36(1), 113–49.
- CAMPBELL, S. B., SHAW, D. S. & GILLIOM, M. (2000). Early externalizing behavior problems: Toddlers and preschoolers at risk for later maladjustment. *Development and Psychopathology*, 12(3), 467–488. <https://doi.org/10.1017/s0954579400003114>

Cijfers over gedragsproblemen / Nederlands Jeugdinstituut. (2022, 21 september).

<https://www.nji.nl/cijfers/gedragsproblemen>

Daamen, W. & Ince, D. (2014). Wat werkt bij het bevorderen van een positieve ontwikkeling van jeugdigen. In *Nederlands Jeugdinstituut*. Nederlands Jeugdinstituut.

De Los Reyes, A., Henry, D.B., Tolan, P.H. and Wakschlag, L.S., 2009. Linking informant discrepancies to observed variations in young children's disruptive behavior. *Journal of abnormal child psychology*, 37(5), pp.637-652.

Framework, R. T. (z.d.). Positieve gedragsondersteuning. Expertisecentrum Kinderopvang. <https://expertisecentrumkinderopvang.nl/onderwerpen/positieve-gedragsondersteuning>

Kohl, K., Bihler, L. M., Willard, J. A., Agache, A., & Leyendecker, B. (2019). Linking quantity and quality of early Childhood Education and Care to Children's Socio-Emotional Adjustment: A German Cross-Sectional Study. *Early Education and Development*, 31(2), 177–199. <https://doi.org/10.1080/10409289.2019.1650543>

Li, J., Delvecchio, E., Lis, A., Nie, Y., & Di Riso, D. (2015). Parental attachment, selfcontrol, and depressive symptoms in Chinese and Italian adolescents: Test of a mediation model. *Journal of Adolescence*, 43, 159-170. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.06.006>

Mohay, H. & Reid, E. (2006). The inclusion of children with a disability in child care: The Influence of Experience, Training and Attitudes of Childcare Staff. *Australasian Journal of Early Childhood*, 31(1), 35–42. <https://doi.org/10.1177/183693910603100106>

Montgomery, C., & Rupp, A. A. (2005). A meta-analysis for exploring the diverse causes and effects of stress in teachers. *Canadian Journal of Education / Revue canadienne de l'éducation* 28(3), 458-486.

Pfattheicher, S., Nielsen, Y. A., & Thielmann, I. (2022). Prosocial behavior and altruism: A review of concepts and definitions. *Current Opinion in Psychology*, 44, 124–129.
<https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.021>

Positieve gedragsondersteuning. (z.d.). Expertisecentrum Kinderopvang. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://expertisecentrumkinderopvang.nl/onderwerpen/positieve-gedragsondersteuning>

Samen-Spel: inbedding in de praktijk / vakdidactiek.be.
(z.d.). <https://www.vakdidactiek.be/samen-spel>

Schoemaker, K., Mulder, H., Deković, M. *et al.* Executive functions in preschool children with externalizing behavior problems: A Meta-Analysis. *J Abnorm Child Psychol* **41**, 457–471 (2013). <https://doi.org/10.1007/s10802-012-9684-x>

Schutz, P., Hong, J., Cross, D., & Osbon, J. (2006). Reflections on investigating emotion in educational activity settings. *Educational Psychology Review*, 18(4), 343-360.

Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D., & Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development*, 7(3), 283 - 298.

Silver, R. B., Measelle, J. R., Armstrong, J. M., & Essex, M. J. (2005). Trajectories of classroom externalizing behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher-child relationship during the school transition. *Journal of School Psychology*, 43(1), 39-60.

SOS kinderen en emoties. (z.d.). *Werkend Leren*.

SOS kinderen en emoties | (online) trainingen en workshops. (2023, 3 februari). SOS kinderen en emoties. <https://sos-kinderenenemoties.nl>

- Spilt, J. L. & Koomen, H. M. Y. (2012). Relationships between teachers and disruptive children in kindergarten : an exploration of different methods and perspectives, and the possibility of change. *Kind & Adolescent*, 31, 58–70.
- Spilt, J. L., & Koomen, H. M. Y. (2009). Widening the view on teacher-child relationships: Teachers' narratives concerning disruptive versus non- disruptive children. *School Psychology Review*, 38(1), 86-101.
- Spilt, J. L., & Koomen, H. M. Y. (2009). Young children's and teachers' perceptions of teacher-child relationships: Differences between disruptive and typical children. Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development. Denver, CO.
- Spilt, J. L., Koomen, H. M. Y., Thijs, J. T., Stoel, R. D., & Van der Leij, A. (2009). Teachers' assessment of antisocial behavior in kindergarten: Physical aggression and measurement bias across gender. *Journal of Psychoeducational Assessment*.
- Stuhlman, M. W., & Pianta, R. C. (2002). Teachers' narratives about their relationships with children: Associations with behavior in classrooms. *School Psychology Review*, 31(2), 148-163.
- Sutton, R. E., & Wheatley, K. (2003). Teachers' emotions and teaching: A review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 15(4), 327-358.
- Tucker-Drob, E. M., & Harden, K. P. (2012). Gene-by-preschool interaction on the development of early externalizing problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 77–85. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02578.x>
- Vancraeyveldt, C. (z.d.). *Samen-Spel: Het belang van een kwaliteitsvolle leerkracht-kindrelatie* [Presentatieslides].
<https://www.clzleuven.be/userfiles/file/2019%20Samen->

Spel% 20% 20de% 20kracht% 20van% 20een% 20kwaliteitsvolle% 20leerkracht% 20-
% 20kind% 20relatie% 20in% 20de% 20kleuterklas.% 20Caroline% 20Vancraeyveldt% 20
UCLL.pdf. <https://www.clzleuven.be/userfiles/file/2019%20Samen->
Spel% 20% 20de% 20kracht% 20van% 20een% 20kwaliteitsvolle% 20leerkracht% 20-
% 20kind% 20relatie% 20in% 20de% 20kleuterklas.% 20Caroline% 20Vancraeyveldt% 20
UCLL.pdf

Van craeyveldt, C., Van Craeyvelt, S., Verschueren, K., & Colpin, H. (2010). Samen-Spel in de kleuterklas. Leerkrachthandleiding [Playing-2-gether in preschool. Teacher manual]. Leuven: KU Leuven, School Psychology and Child and Adolescent Development.

Veen, A., Eck, E. van, Meijer, J. & Vaessen, A. (2020). Alert4you, professionalisering van medewerkers in de kinderopvang. In *Kohnstamm Instituut*. Kohnstamm Instituut.

Velsink, M. (2020, 31 januari). *Nederlands Jeugdinstituut neemt Alert4you over*. Kinderopvangtotaal. <https://www.kinderopvangtotaal.nl/nederlands-jeugdinstituut-neemt-alert4you-over-1491847w/>

Wubbels, T. (2014). Leraar-leerlingrelaties in de klas: Toekomst voor onderzoek. *Pedagogische Studiën*, 91, 352-363.